

СЪВРЕМЕННОТО СЕМЕЙСТВО

ГИЛ КАРОЗ

Въведение: упадъкът на бащата

Фройд имаше предчувствие за факта, че традиционното семейство в нашата култура е на път да изчезне. Ето защо той създаде това, което Лакан нарече „един идеологически Едип“. От една определена гледна точка е възможно Едиповият комплекс да се разглежда като един нерелигиозен заместител на бащата като централна фигура в традиционното семейство по начина, по който той е възприеман в повечето религии. Така, парадоксално, митът за убийството на бащата, предложен от Фройд, е бил един опит да се спаси бащата, защото, както знаем, това убийство прави бащата още по-присъстващ във формата на Свръхаз-а. Обаче бащата не оцелява. Днес ученията на Жак-Ален Милер и Ерик Лоран ни позволяват да уловим „ин виво“ упадъка на бащата. Различните феномени, които виждаме в съвременните семейства, се дължат на дълга последователна смяна на състояние на неинституционалност, включваща науката, социалния прогрес и психоанализата. Всъщност науката, защото тя замества със знанието вярата в Бащата. Това може да бъде наблюдавано в подхода на Декарт, за когото не е достатъчно да се вярва в Бог; човек трябва да може също да демонстрира своето съществуване. (Miller J.-A., “L’Autrequin’existepasescomitéd’éthique”, firstlecture) Социалният прогрес, защото научното отношение към Бащата съответства на едно изместване в социалните идеали. Тези идеали премахват привилегиите и изключението на бащата в полза на социалното равенство и най-вече на равенството между половете. Психоанализата допринесе за упадъка на бащата, защото разкри патологичните ефекти на репресията от страна на един авторитарен баща.

Лакан предсказва опустошението, което подобно изравняване на различията в семейството може да причини. Той изрази тази загриженост, цитирайки изповедта на един религиозен човек, който казал: „Стигнах до това в края на живота си да вярвам, че няма възрастни“ (AutresEcrits, 369 стр.). Като резултат от това изравняване детето често трябва да носи една тежест, която преди това е носена от големия Друг. Един банален пример: разведените родители са неспособни да се разберат за режима на лични отношения и посещения на детето при единия и при другия родител. Тъй като те не са способни да решат, те питат детето какво то предпочита, дали иска да прекарва повече време с майка си, или с баща си. В края на краищата защо трябва възрастните да решават вместо детето? Това предполага объркване между правата на детето и една влудяваща свобода. Този въпрос, насочен към детето, отключва остра тревога в него. Тогава родителите се обръщат към съдия, а съдията, преди да произнесе решението си, търси експерт и т.н. Всеки един търси възрастен, който ще вземе накрая решение. Следователно, детето е изложено безжалостно на това, което Лакан нарича „Другият, който не съществува“. Казвам „безжалостно“, защото такъв вид конфронтация идва само след една дълга анализа.

Днес това се случи: бащата падна окончателно, веднъж и завинаги. Не че традиционното семейство е изчезнало. То е още тук, но е загубило своята хегемония. Това е само един от възможните договори, подходящи за създаване на едно семейство измежду едно безкрайно

многообразие от съществуващи възможности, които не са йерархично подредени. В зависимост от държавата могат да съществуват и други форми на семейство, наред с традиционното. Например двойките могат да живеят в съжителство, докато преди това беше приемано за прелюбодеяние според закона на бащата. „Реконституираните“ или новоизградените семейства (семейства, в които партньорите имат деца от предишни бракове) и семействата с един родител не са вече изключение, точно обратното. Законът за гражданска солидарност във Франция (Pactecivildesolidarité) отвори пътя за легализиране на еднополовите бракове. Раждането на дете сега е възможно чрез различни репродуктивни методи, предлагани от науката, които понякога заобикалят желанието, а понякога - не: програмирана или провокирана овулация, изкуствено оплождане, оплождане „ин витро“ и различни донорства като донорство на яйцеклетки, на сперма, на ембриони и сурогатно майчинство.

Етика

Независимо че използваме думи като „опустошение“, когато се отнасяме към патологиите на съвременното семейство, за нас тези типове феномени, като изражения на настоящото недоволство в цивилизацията, са обект на изследване. От една страна ние не проповядваме едно връщане към закона на авторитарния баща, който е едно изключение. Ние не вярваме, че този баща е отговор на всичко, авъв всеки случай изглежда невъзможно да се върне обратно колелото. От друга страна, не можем да останем безразлични по отношение на тези феномени. Ние не вярваме, че несъзнаваното е независимо и непроницаемо към обществените феномени. Следователно ние се опитваме да наблюдаваме тези събития, да ги изучаваме не за да ги подкрепяме или да им се противопоставяме по един генерализиран начин, но за да определяме позицията си спрямо тях по отношение на всеки случай, който клиниката ни представя.

Веднъж приели упадъка на бащата за един вид образец на прехода от традиционното към съвременното семейство, от една определена гледна точка, учението на Лакан е много полезно за нас, тъй като то поставя в центъра този еталон. Ние намираме учението едно „преди“ и едно „след“ на този упадък. Позволете ми да хвърля светлина върху някои ключови моменти в неговото учение, които се отнасят до семейството.

Лакан 1: бащината метафора

В началото на своето учение с бащината метафора Лакан превежда едиповата идеология в структурни термини, които можем да изпишем като матеми, включващи Името на Бащата, Желанието на Майката и фалоса.

Името на Бащата. Желанието на Майката → Името на Бащата Другия
Желанието на Майката X (означаваното на субекта) Фалоса
(Ecrits, p. 465)

Независимо че тук имаме артикулацията на Едиповия комплекс, математическата формулировка на бащината метафора ни позволява да отидем отвъд въплъщаването на протагонистите на Едиповия комплекс като реалните фигури в семейството, именно бащата, майката и детето. Вместо това Името на Бащата, Желанието на Майката и Фалосът са три полюса – три полюса в един символичен триъгълник, който може да служи за рамка на

семейството с един родител или семейството, създадено от хомосексуална двойка, или за мъже и жени, които са осиновили дете или детето е родено от сурогатна майка. Ефектите на тези “констелации” следва да бъдат преценявани поотделно за всеки един случай.

Лакан 2: детето като обект

Във всеки случай изоставянето на въплъщаването за сметка на символичната функция не ни дава средствата за справяне с предизвикателствата, които съвременните семейства ни представят. Фройд работи върху принципа на удоволствието и това му помага да открие нагона/влечението към смъртта. Тази “работа” също предполага и едно преминаване отвъд Едиповия комплекс. Ако Едиповият комплекс изглежда, че предлага едно решение за инцестното наслаждение посредством забраната и кастрацията, въпреки това Фройд стига до заключението, че има един остатък от наслаждение отвъд кастрацията. Това заключение доведе Лакан до изказването на следното: “*Touteformationhumaine a pouressence, etnonparaccident, derefrenerlajouissance*”. На английски това може да бъде преведено по следния начин: “*Everyhumanformationisessentially, and notbyaccident, a recurringrefrain of jouissance*” (“Всяко човешко образувание е в същността си и неслучайно един повтарящ се рефрен на наслаждението”). (“*Allocutionsurlespsychosesdel’enfant*”, *AutreEcrits*, 364 стр.) Играта на думи на френски с думата “refrener” се запазва в английския превод с думата “refrain” и означава, че всички човешки образувания, а семейството е едно такова, се отнасят до удържането на наслаждението, но също така включват и идеята, че това се повтаря като рефрен. Така Лакан ни кани да отбележим, че независимо от обстоятелството, че Едиповият комплекс е едно средство за трансформиране на наслаждението в желание в семейството, то е и място, където наслаждението се повтаря. Това не е случайно –наслаждението не е инцидент. Нормалното състояние на нещата е да има наслаждение в човешките институции. Действително, ако се говори за семейството и говорещият не е хванат в религиозния дискурс, който проповядва хармония, винаги се говори в терминологията на проблемите; за това, което не върви, което не е наред. Семейството винаги е наименованието на един проблем с дете, на проблема между родителите, между поколенията и т.н. То е една институция, която съдържа липсата на сексуално отношение в неговия фокус.

Затова Лакан повтаря подхода на Фройд и отива отвъд Едиповия комплекс, прибавяйки обекта малко “а” към трите полюса, които описах преди в текста (Името-на-Бащата, Желанието на Майката и фалоса). В статията от 1968 върху детската психоза, която вече споменахме (“*Allocutionsurlespsychosesdel’enfant*”, *AutreEcrits*, 361 -371 стр.) той показва, че отвъд установените патологии, които са резултат от факта, че детето е призовано да заеме мястото на фалоса за майката, като обект на нейното желание, съществува също и рискът, че то би могло да стане един обект на наслаждението на майчиния Друг. С други думи, има един напомнящ остатък(в текста има игра на думи с *rem(a)inder* – съчетание от нещо, което остава и нещо, което напомня) на инцест, който е още там. Можем да го прочетем между редовете в една критика на Лакан към Уиникът. Независимо, че той оценява идеята за традиционния, старомоден обект, той съжалява, че тя е вмъкната в теорията за детското развитие, насочено към автономност: “важното нещо”, казва той, “е не, че преходният обект запазва автономията на детето, а дали детето служи или не като един преходен обект за майката” (стр. 368) и малко

по-нататък добавя, че това е, защото обектът е един преди всичко “кондензатор на наслаждение” (стр. 368 – 369).

Това е особено интересно за нас. Първо, когато желанието за дете е вече преведено като “правото да имаш дете” (едно право, което науката бърза да зачете и да възпроизвежда), Желанието на Майката е представено в една нова форма. Правото да имаш дете е една версия на модерното право да имаш обекти на наслаждението. Тук е мястото, където решително важният клиничен въпрос се появява за нас във всеки случай: до каква степен асистираното създаване на потомство е породено от едно желание? До каква степен то е едно средство за наслаждение? Последствията за детето са очевидно различни във всеки отделен случай.

Още повече, ние отдаваме специално внимание на факта, че упадъкът на бащата, описан преди в текста, има последствия, които отиват отвъд това, че детето е обект на наслаждението на майката. Упадъкът на бащата излага детето на един далеч по-основен риск. Бащата не само не защитава детето от желанието на майката, освен това той не посредничи повече между детето и цивилизацията. В резултат, детето е направо пленено, хванато от социалния свръх-аз, което е нещо вървящо заедно ръка за ръка с науката. Струва ми се, че няма друга група, която да е толкова оценявана, преглеждана, измервана, третирана, лекувана, тъпкана с празно знание, както децата. И всичко това се прави, започвайки от норми и стандарти, които заместват здравия разум, който се свързва със закона на бащата. Като резултат, ние сме свидетели на много феномени на сегрегация. Например, доста е сложно да изключиш едно дете от училище под някаква форма на наказание, но относително-лесно е да събереш заедно “трудните” деца в специални училища.

Със сигурност децата намират начини да се противопоставят на натиска. Хиперактивното дете представя кондензацията на наслаждението в тялото. Детето с дислексия проваля свръхазовата заявка на Другия по отношение на знанието. В по-сериозните случаи детето се самоизключва от Другия и се оказва извън социалната връзка. Така без посредничеството на бащата, позицията да бъде обект на наслаждението на майката, стартира основният риск, че детето би могло да стане обект на науката и на една безгранична социална заявка.

Лакан 3: семейният остатък

Една година по-късно, 1969, Лакан написа една бележка (“Notesurl’enfant”, *AutresEcrits*, 373-374 стр.), която е отговор на проблемите, поставени в статията му за психозата на детето, давайки ни индикации за едно по-точно разчитане на клиничните ситуации. Аз съм сигурен, че сте забелязали особеността на тези дати. Те са около събитията от май 1968 във Франция, които поставят на сцената състоянието на неинституционалност на стария господар. Лакан отбелязва това, което той нарича “провала на утопичните общности”, които са се мултиплицирали в това време и които предлагали една алтернатива на семейството на средната класа (буржоазията). Той коментира провала на тези утопии, подчертавайки, че каквито и атаки да са отправени срещу традиционното семейство, винаги ще има един остатък от брачното/ съпружеското семейство. Това е така, защото семейството е средството, което позволява предаването на това, което конституира един субект, а именно “едно желание, което не е анонимно”.

Важното нещо в тази статия е фактът, че препредаването, за което Лакан говори, не е едно препредаване на означаващи. Подчертавам това, защото ние често виждаме в клиниката една форма на родителска паника, че не са препредадени означаващите, които са наследството на културалните свързаности, например религиозното наследство. Лакан ни освобождава от тази носталгия по традиционното семейство, казвайки, че това, което е важно в препредаването не е културалното натрупване, а препредаването на желанието. Независимо дали традиционно, или съвременно, съпружеското семейство за Лакан е един механизъм, използван за препредаване на желанието. Този механизъм се отнася до това как семейството удържа/повтаря наслаждението като го превръща в желание, независимо, че това преобразуването не е напълно постигнато. Акцентът е по-малко върху означаващите, които семейството носи, в сравнение с акцента върху специфичното желание, породено от семейството, едно желание, което циркулира между бащата, майката и детето. Лакан казва: “От страната на майката, нейната грижа, давана на детето, носи белега на един специфичен, личен интерес, а от страната на бащата, неговото име е векторът на едно въплъщение на Закона в желанието”.

Нека погледнем първо към майката. Лакан ни казва тук, че грижата, която една майка дава на детето си, не може да бъде измерена с една универсална скала. Ние знаем, че това е един модерен въпрос, защото социалните служби често са твърде ангажирани с тези неща; често, обърквайки злоупотребата с детето с грижата, която не е съответна със стандартите или нормите. Ние вярваме обратното, важното е, че грижата, която майките дават на децата си, не следва стандарти, а е доста специфична. Безпокоящо е да се виждат майките да се отнасят с децата си на базата на научна книга. Това често предполага нареченото от Лакан “едно анонимно желание” с опустошителни последици. По-късно Лакан говори за майчиния език като вид грижа, която майката дава на детето. Това вече е една форма на език и едно специфично желание, което майката адресира към детето. Тази грижа поражда “лаланг”/“lalangue”.

Нека сега погледнем към страната на бащата. Бащата е името, което гарантира, че законът е въплътен в желанието. Това означава, че желанието, за разлика от наслаждението, е подчинено на закона. Ние можем да разберем това от бащината метафора. Името на Бащата осигурява това, че желанието на майката не действа беззаконно. В бащината метафора, името на бащата възпира желанието на майката. Но не е по-малко “лаканианско” да се каже, че бащата е този, който прилага закона към себе си, с други думи, бащата не е този, който “държи на думата си”, без да бъде субект на една диалектика. Той е този, който може да преразгледа думата си, като я предоставя на закона. Това може да облекчи невротичния баща, който мисли, че винаги е в грешка. Например, въпросът е не дали той се ядосва на децата си, или не, въпросът е по-скоро дали той може да преосмисли какво е казал, или не е казал.

Това позволява на Лакан да даде някои индикации за позицията, която детето може да заеме в семейството. В случая, когато двете съпружески означаващи (Името на Бащата и Желанието на Майката) са артикулирани, симптомът на детето може да представлява “истината за семейната двойка”. И добавя: “Това е най-сложният случай, но е по-достъпен за нашите интервенции”. Все пак обаче, ако Името на Бащата не е там да въведе в детето една пролука между неговия его идеал и желанието на майката, с други думи, ако его идеалът се стреми да въплъти

желанието на майката, детето става обект във фантазма на майката. В този случай, който без съмнение е по-малко сложен, но е по-малко достъпен за нашите интервенции, детето разкрива истината за обекта на майката.

Лакан 4: женското наслаждение

Както отбелязах преди, Лакан настоява на присъствието на наслаждението в центъра на семейството, както и сред която и да е човешка институция. Семейството е една сърцевина на означаващите, които се справят с наслаждението. Можем да кажем, че в рамката на семейството максимата на Лакан “няма сексуално отношение” (*il n’y a pas de rapport sexuel*) отразява двете форми на наслаждение, които са носени от семейството: фалическото и женското наслаждение. Няма “отношение” между тези две форми. Както видяхме, фалическото наслаждение е това, което е третирано от бащата на Едиповия комплекс и от кастрацията. Семейството е мястото, където наслаждението е трансформирано във фалическо желание. По отношение на женското наслаждение, то не може да бъде абсорбирано така лесно. Женското наслаждение може често да бъде проектирано на социалната сцена във формата на непостоянство и противоречивост (или внезапни гневни изблици). Тук нещата не се случват по начина, по който очакваме. Не е задължително жените да толерират женското наслаждение повече от мъжете. Протагонистът, главният герой, който понася изблика, е различен в едно семейство или друго. Семействата се различават помежду си в тяхната способност да толерират и третират това непостоянство.

Тук отново бащата играе една главна роля. В семинара си “Реално, Символично, Въображаемо”(RSI) Лакан казва: “Един баща има правото да се възползва от уважение, ако не и от любов, само ако тази любов, това уважение е превратно ориентирано, това е той да направи от една жена един обект, който причинява неговото желание” (21/01/1975). Виждаме тук, че бащата, който отстъпва пред лицето на женското наслаждение вътре в семейството, един баща, който преобразува това наслаждение в един обект на желание, е една съвременна версия на бащата. Ние не сме вече в царството на универсалността на фройдовия мъртъв баща и бащината метафора. Това е една версия на бащата, който е жив, и който има своя собствена версия на “отношение” към наслаждението. Ето защо Лакан слага акцент на думата “перверзия” (“*rière-version*”) („версия на баща”). Въпреки това, той е още един баща, който предава на бъдещите поколения своя специфичен начин на преобразуване на наслаждението в желание.

Лакан 5: възелът и договарянето

Да заключим: Последователностите в развитието, въведени от Лакан в полето на психоанализата, продължават да отразяват новите движения, които се случват в полето на цивилизацията, включително и в семейството. Теорията за боромеевите възли, която принадлежи на последния период в неговото учение, може да бъде сравнена, от една определена перспектива, с принципа на договора, който споменах в началото, като нещо, което става основата на съвременното семейство. Всяко отделно семейство има своя възел по такъв начин, че няма йерархия между елементите, които съставляват този възел.

Договорът е един от инструментите на модерния господар, за да се изправи пред колапса на закона на бащата. За разлика от закона на бащата, той заличава всички изключения. Всички страни, въввлечени в подписването на един договор, са равни. Нещо повече, договорът в една общност хора клони към безкрайност, докато логиката на бащата поставя граница. Според логиката на бащата вие сте женени/омъжени или не, мъж или жена, имате деца, родени в брак или не. Така или има семейство, или няма. Логиката на договора отваря възможности за едно ново многообразие, защото не е основана на ограниченията на преди поставена забрана, а е основана на ограниченията на това, което е позволено според текста на всеки договор. (J.-A. Miller and J.-C. Milner, Evaluation, 15-17 стр.) Още повече, мястото, което е оставено празно от закона на бащата и неговите забрани, налага ангажиране със съвет от една етична комисия всеки път, когато се случва едно ново изобретяване на възможна семейна връзка.

Превод от англ. Биляна Мечкунова